

castell de Benidorm (HIST)

Al llarg de la història de Benidorm, el castell ha estat un element molt important i en bona part ha determinat el seu esdevenir històric. Quan Benidorm va perdre el seu caràcter de municipi i quedà quasi despoblat, el castell per la seua contribució a la defensa del Regne de València, va tenir continuïtat d'ocupació i va evitar que Benidorm desapareguera físicament.

Vista del Castell des de la mar/ PAO (1999)

Actualment, els elements defensius que el configuraven han desaparegut quasi totalment encara que sobreviu en la toponímia: la plaça del Castell ens recorda el lloc on estava ubicat. Ignorem la data exacta de creació del castell. El que sí està clar és que la seua existència és anterior a la del municipi de Benidorm: es conserva un document del 18-8-1321 mitjançant el qual Bernat de Sarrià fa donació de les seues possessions a l'infant Pere, comte de Ribagorça i s'enumeren, entre altres, el castell i la pobla de Benidorm: *et de castro et poblam de Benidorm*. La paraula *castrum* en la documentació medieval és ambigua i pot designar tant a l'estructura que actualment denominem castell como a una vila emmurallada. La paraula *pobla* vol dir espai ocupat per les cases, sense tenir categoria jurídica de municipi. La Carta de Poblament s'atorgarà quatre anys més tard, en 1325, i constituirà a Benidorm com a municipi però no el crearà físicament perquè ja existia al costat del castell. No sabem amb certesa si en aquests moments la vila mancava de muralles,

com suggereix l'informe de les excavacions arqueològiques de 1993. Sembla que uns fonaments de grans sillars de pedra apareguts farà dos anys en un enderroc del carrer Alacant, formant una línia llevant-ponent paral·lela al carrer dels Quatre Cantons són amb molta probabilitat d'origen romà. Ignorem si aquesta fortificació romana tingué continuïtat en època islàmica.

Plaça del Castell/PAO (1999)

El castell pròpiament dit estava situat en el que actualment és la plaça del Castell. Quan la vila es va emmurallar al segle XV o va reconstruir les muralles si ja existien, el castell va quedar dins les muralles de la ciutat. L'expressió *castell de Benidorm* que apareix a la documentació resulta tan ambigua com la de *castrum*, referint-se a tot el conjunt vila-castell i de vegades només al castell pròpiament dit. Actualment, sembla més correcte denominar castell a una estructura de funció predominant militar formada al menys per una torre i envoltada per una muralla que crea un espai interior, una mena de plaça, dins la qual estava l'esmentada torre. Per entendre la funció històrica del castell de Benidorm, cal tenir present que el seu paper ha variat al llarg dels segles. A l'edat mitjana servia per controlar els musulmans sotmesos i va ser també un element molt valuós per a

la defensa del litoral i de la població fins al segle XIX quan, després de l'ocupació per les tropes napoleòniques, va ser parcialment destruït pels anglesos. De tota manera, encara que no haguera estat destruït, hauria quedat obsolet per la desaparició del cors barbaresc i per les transformacions dels sistemes bèl·lics. Per tant, al llarg de la seua història, el castell de Benidorm ha complit, al menys, dues funcions diferents: a l'edat mitjana, durant els primers segles d'existència del Regne de València predominà la funció de control del territori per part d'una minoria cristiana envoltada d'una majoria de mudèjars. Posteriorment, i especialment durant l'edat moderna, predomina la funció de defensa contra els enemics exteriors, principalment els corsaris musulmans.

a) El castell medieval. La inferioritat numèrica dels cristians en la segona meitat del segle XIII va determinar que el rei Jaume I es veiés obligat a permetre que els musulmans romangueren a les seues terres tot conservant la seua religió, llengua, costums, etc. A canvi, estarien obligats a pagar-li determinats tributs. I per garantir el seu pagament i la submissió als cristians, s'utilitzaren els castells.

A les nostres terres, el castell era una institució que havia estat creada pels musulmans. En els anys inicials de la conquesta es van respectar els *alcalds* musulmans de la comarca i encara que sotmesos al rei d'Aragó, alguns d'aquests cabdills musulmans eren quasi independents. Burns cita el cas del caid Ibrâhîm al-Ashqarî que l'any 1276 controlà una sèrie de castells i de places des del seu castell principal de Finestrat. Per una altra banda, Ibn Ishaq es féu fort al castell de Tàrbena, per bé que en va perdre la meitat a causa de la revolta del 1258. I, fins i tot, després de la primera revolta d'al-Azraq, Jaume I lliurava el castell de Polop a Aliaja, nebot d'al-Azraq. Però molt prompte, com a conseqüència d'aquestes revoltes, el castell es convertí en monopoli exclusiu d'un grup de cristians que administraven i controlaven el territori en nom del rei. El rei els permetia cobrar un sou anual, deduït de les rendes cobrades en la zona d'influència del castell, a canvi d'assegurar la defensa del territori. L'alcaid estava obligat a la conservació del castell i a la vigilància del terme. En la documentació de l'època hi ha nombrosos exemples; així en 1264, després de la revolta d'al-Azraq, Jaume I lliura el castell de Confrides a Vidal de Sarrià, pare de Bernat de Sarrià, a canvi de mantenir-hi una força

de 500 hòmens; en 1275 el castell de Polop passà a mans de Beltrà de Bellpuig i als seus hereus amb la condició de residir-hi.

Segona plaça del Castell/ PAO (2010)

Per tant els castells, que havien estat creats pels musulmans com llocs de defensa d'un enemic exterior, esdevingueren amb els cristians medievals el centre de control del territori. La seua possessió implicava el domini militar i també el control polític i econòmic d'una zona d'influència, normalment tota una vall. El canvi en la funció dels castells es va notar fins i tot en la seua morfologia. Els castells musulmans, anomenats *hisn*, eren horitzontals, amb poques torres i de vegades reduïts tan sols a una muralla, perquè eren llocs de refugi en cas de perill i la resta del temps es residia a l'aldea o poble. Per estar fets amb terra pastada i premsada, *tapial*, solien emblanquinar-se i tenien la mateixa blancor que les cases. Els castells cristians es van construir amb pedra, s'afegiren torres de maçoneria, especialment la de l'homenatge, i guanyaren altura. Es pensaren més per a defensar-se de la població que els envoltava que d'un enemic exterior.

Ignorem la data de la construcció del castell de Benidorm. No sabem si existia en època islàmica. Jaume I no el nomena en la seua crònica. Quan en 1249 es reparteixen les terres de l'alqueria de Lliuret a P. Gual de Villamajor i altres quatre pobladors, s'indiquen les seues fites, les quals arribaven fins a la mar i no es nomena el castell de Benidorm. Encara que els testimonis negatius no són segurs, sembla probable que no existira en aquells moments inicials de la conquesta. Per tant, s'edificaria en un moment

indeterminat entre 1249 i 1321. La seua ubicació era Alfalig o Alhalig, actualment Canfali (vegeu **Canfali TOP.**).

El desconeixement que tenim dels orígens del castell fa que s'hagen escrit versions poc correctes. Escolano, parlant de Benidorm, diu que la baronia de Polop va ser lliurada a Beltrà de Bellpuig en 1271. Joan Mateu Box i Quereda Sala arpleguen una part d'aquesta versió i com primitivament Benidorm formava part del castell de Polop diuen que entre 1270 i 1272 Jaume I donà la fortalesa de Benidorm a Beltrà de Bellpuig, tot romanent en mans d'aquesta família fins que passà a la casa dels Fajardo. No cal insistir massa en l'error d'aquesta afirmació que oblida l'existència de Bernat de Sarrià. Pere Maria Orts i Berdín en 1892 acceptava com a vertadera la versió que oferixen les falses *Trobes* de mossén Jaume Febrer. Joan Mateu Box en 1953 i Joaquim Fuster en 1971 també l'accepten com a vàlida. Segons les esmentades trobes, Roc Castelló seria el conqueridor i posseïdor del castell de Benidorm en el moment de la conquesta perquè l'havia pres una nit per assalt. Però no hi ha cap document històric que confirme aquesta afirmació ja que, segons Martí de Riquer, les *Trobes heràldiques* de mossén Jaume Febrer són una falsificació feta a València en la segona meitat del segle XVII.

Restes de la muralla del castell/ Arnau Almiñana (2010)

Per tant, no hi ha, de moment, notícies fidedignes sobre el castell de Benidorm anteriors al segle XIV. Si en aquesta època el castell tenia com a funció controlar un territori majoritàriament de població

musulmana, cal pressuposar que dins del terme municipal de Benidorm o molt pròxim hi hauria algun nucli de població d'aquesta religió que necessitava ser controlat (Vegeu **musulmans HIST.**).

Al segle XV, tenim una referència eclesiàstica de Benidorm. Es tracta d'un document redactat en llatí que ens informa sobre l'església i sobre una capella, situada al castell, dedicada a Sant Jaume, el qual seria posteriorment el patró de la vila. A l'esmentat document es diferencia clarament entre la capella i l'església de Benidorm, de la qual no s'indica a qui estava dedicada: *Benidorm, any del naixement del senyor 1414, dijous tretze de setembre. Visita a l'església basílica del lloc de Benidorm, sufragànea de l'església del lloc de Polop. Al castell de Benidorm hi ha una capella de Sant Jaume i un altar i un retaule, però l'altar està nu i no hi ha ornaments encara que el tinent d'alcaid Miquel Ramírez va dir que el dia de Sant Jaume es prepara l'altar i es celebra.*

Al mateix segle, en 1438, Joan d'Aragó autoritza a Ruy Díaz de Mendoza, senyor de Benidorm, i a la municipalitat de l'esmentat lloc a carregar amb una cisa per un període de cinc anys la venda de pa, vi, carn i altres articles. El producte d'aquest impost només podria dedicar-se a fortificar la vila. Aquesta data concorda amb el que escriu Ortega Pérez al seu informe sobre les excavacions arqueològiques de 1993 quan diu que *la construcción de los mismos tuvo lugar en el siglo XV, a partir de los materiales arqueológicos descubiertos en la zona inferior de la fundación de los muros. Estos podrían ser interpretados como refuerzos de la muralla, y se realizarían con posterioridad a la construcción del castillo de Benidorm, aunque por el material cerámico aparecido en esta excavación no podemos llevar más allá de principios del siglo XV o finales del XIV.* A la vista de la documentació, sembla més correcta la data de principis del segle XV com a data de la construcció de les muralles de la vila. L'eficàcia de les noves defenses de la vila va ser escassa perquè el 1447 un greu atac de corsaris musulmans va fer que la majoria dels seus habitants foren captivats i causara el despoblament de la vila.

b) El castell a l'edat moderna. Als segles XVI i XVII el control interior del territori ha deixat de ser un problema i la funció de defensa dels enemics

exterior, a causa de la intensificació dels atacs dels corsaris musulmans, és la predominant. Hi ha una gran preocupació de les autoritats pel sistema defensiu costaner i es conserva gran quantitat de documents sobre aquest tema. La informació es completa amb les dades arqueològiques.

A inicis del segle XVI, durant la crisi de les Germanies, la guarnició abandona el castell de Benidorm que és pres pels corsaris musulmans que el saquegen. Hi ha un document de 1525, *Memorial de las obras que tiene necesidad el lugar e fortaleza de Benidorm*, prou descriptiu del mal estat de la fortificació; diferencia entre les muralles de la localitat i el castell de l'interior, denominat fortaleza: *Item a la puerta del lugar, entrando por la puente de fusta llevadissa se ha de haser un portal de piedra picada y sus puertas forradas de llandas de fierro y su puente llevadisso y dos arcos sobre quien se menne el dicho puente sobre su cadena de fierro que entre hasta la segunda puerta. Item en el dicho lugar hay una fortaleza la cual esta todo arruinada sin un apartamento que es torre de l'homenatge, que esta cubierta y de esta fortaleza los terrados de ella estando como havia de estar venian las aguas e sus manganillas a l'aljub, lo que agora por estar todo derribado no puede venir ninguna agua a dicho algube.*

Sabem que en 1534, durant el virregnat del duc de Calàbria, es va manar reparar el Castell de Benidorm a costa de la corona i es va deixar en situació de defensa. El castell era propietat de la família Fajardo, però la corona s'ocupa de la seua fortificació per la importància en la defensa de la zona i perquè a causa de la despoblació, el senyor no tenia vassalls suficients per defensar-lo. Es va comissionar el batle de la Vila Joiosa perquè es traslladara a Benidorm i vigilara les obres de reconstrucció i fortificació del castell que al mes d'agost inicià Martí Donapetro per encàrrec del virrei. Va contractar peons de la Vila Joiosa i 20 arcabussers destinats a protegir les obres d'una possible arribada de naus corsàries. Els treballs finalitzaren en abril de 1535 i es va destinar al castell una companyia de 50 soldats sota el comandament d'un capità, que hi va estar acantonada fins als anys finals de la dècada de 1540.

Aquesta refortificació de Benidorm cal entendre-la com una imperiosa necessitat de adaptar el lloc a la

defensa artillada. Un element bàsic de l'artilleria serà la construcció de forts o baluards amb plataformes per on poder circular. Per això la punta del Canfali, que té una forta caiguda natural cap a la banda de ponent, es va anivellar mitjançant un gruixut mur de contenció a ponent, encara apreciable, i amb un farcit per tal de deixar una plataforma horitzontal. Una plataforma segurament més gran que la d'avui, ja que queden restes de la fonamentaria a la cara sud, visibles quant baixem a la replaceta. L'adaptació de fortificacions medievals a les noves exigències de l'artilleria no està estudiada. En tot cas és perfectament natural que la plataforma fóra construïda aprofitant restes de la fortificació anterior. El fossat que hi havia entre la muralla exterior i el castell s'ompliria progressivament i a les excavacions apareixen materials rebolicats dels segles XVI i XVII. El recinte emmurallat de la ciutat era de planta quadrangular, tot adaptant-se a les irregularitats del promontori. La porta del lloc, o porta inferior, estava situada, en 1525, a la banda de ponent, al costat que donava a terra i tenia la protecció de la torre en la que estava situada: *...Item, en la dicha torre que está sobre la puerta abaixo, al pie en el suelo de la cava hase a foradar la torre y haser dos lombarderas.* L'interior del recinte estava ocupat pel castell, sota el qual hi havia un aljub subterrani, i una gran plaça d'armes constituïda per una plataforma. Segons un dibuix de Vespasià Gonzaga de 1575 el recinte emmurallar era de planta quadrangular, tancat en dos dels costats per dues edificacions perpendiculars en forma de L, una orientada en sentit nord-sud i l'altra en sentit est-oest, configurant un pati o claustre, amb arquets i tot queda tancat pels altres costats amb una tàpia amb almenes. El dibuix assenyalava una torre circular sobreeixint pel costat de ponent d'aquesta construcció. Aquest recinte sembla ser més antic que la resta, pertanyent a un període anterior a l'artilleria. També apareix el castell dibuixat com un mur que tanca un pati quadrat dins del qual hi ha una torre quadrada. Aquesta estructura es conservà durant segles: un plànol del fondejador de Benidorm de 1782 encara reproduceix sobre la plataforma de Canfali el castell com una edificació quadrada amb una torre al costat de ponent. La resta de l'espai estava ocupat per la casa del senyor de la baronia, per un hostel, l'església, la presó, l'escorxador, un forn i unes poques cases dels escassos pobladors de la vila, la majoria pescadors.

Felip II es va preocupar de la defensa del litoral i va encomanar diversos informes. Entre ells trobem una

sèrie de descripcions del sistema defensiu del litoral i se cita el castell de Benidorm. Es destaca la descripció de l'enginyer i arquitecte militar Joan Baptista Antonelli que en un memorial de 1561 dirigit a Felip II sobre la fortificació i defensa del Regne de València estableix les necessitats de les principals fortificacions del litoral. Sobre Benidorm indica que les despeses originades per la defensa serien pagades a parts iguals per la Generalitat i pel senyor del lloc: *Para Benidorme 2000 ducados. El Reyno 1000 ducados y su señor 1000 ducados, 1 piesa gruesa, 2 medianas, 12 moxquetes. Item, para la fortificacion de Benidorm seran menester 2000 ducados y los jornales y 1 piesa gruesa y 2 medianas.* En un altre informe de 1563 Antonelli parla del deteriorament del castell i de la necessitat de noves obres. També calia millorar l'artilleria, tot afegint un morter o *cañon pedrero* capaç de disparar bales de ferro, mig morter i mitja dotzena de mosquets. Pocs anys després (1575), el virrei Vespasià Gonçaga redacta un altre informe dirigit a Felip II en el qual identifica el castell de Benidorm amb tota la població, probablement perquè estava despoblada: *Benidorm es un castillo de un cavallero que se dise don Luis Faxardo y entra en la mar como una península el qual tiene dentro casas y la del señor del lugar, agora todo esta como deruydo.* El mateix virrei, en un altre escrit dirigit també a Felip II i signat a València el 30 de setembre de 1575, parla de Benidorm com un lloc pràcticament deshabitat: *Benidorme como digo en la relacion de las torres, es un castillo cuya traça embio a V. M. podriase facilmente hazer isla. Y aun hazerse inspugnable empero no seria de provecho por no tener puerto. Havia dentro casas las quales agora estan derruidas todas. Y solo un meson ay para pescadores. Tiene agua de algive. Parece que se deve reparar, de suerte que resista a un assalto de galeotas. Y se deveria ver como se pudiesse habitar. Porque todo el gasto que se haga tengo de inconveniente si no se habita, porque los moradores lo habrian de deffender Esto se havria de platicar con el señor del castillo que es don Luis Fajardo que al presente esta en essa corte. Y vistos los expedientes que el dicesse, acerca la deffensa de su lugar podria V. M. determinarse en si se deve diruyr mas el lugar, o, conservar solamente la casa de dicho señor o abraçar el castillo que no es muy grande y reparalle mejor. A lo qual inclinaria yo mucho haviendo gente que le guardasse. Es pot comprovar que la preocupació defensiva el porta a plantejar-se la conveniència d'enderrocar el poble i el seu castell. Afortunadament, Lluís Fajardo no va acceptar el*

suggeriment del virrei. Això hauria originat, probablement, la desaparició definitiva de la nostra ciutat, que en aquests moments, segons Vespasià Gonçaga, estava pràcticament despoblada. En un escrit de resposta, el senyor de Benidorm explica que per les característiques físiques del lloc on està edificat, la defensa del castell és fàcil. Pel que fa al seu despoblament diu que no és total perquè hi ha un grup de pescadors que hi viu amb les seues dones i fills. A més, hi havia cinc persones encarregades de la defensa del castell: dos atalladors a cavall que vigilen el terme i tres soldats que defensen el castell. Es diu que dins les muralles hi ha lloc per a edificar 50 cases. L'escrit conclou demanant ajuda per a la reedificació. No es va rebre l'ajuda econòmica sol·licitada perquè no era el moment oportú: aquell mateix any es va produir la segona fallida econòmica de Felip II. Però tampoc no es va enderrocar la ciutat ni el seu castell. Lluís Fajardo hauria pogut ser el segon fundador de Benidorm, però no va aprofitar-ne l'oportunitat. Ho faria la seua successora, Beatriu Fajardo de Mendoza. La resposta de Lluís Fajardo va ser la següent: *Respuesta de Don Luis Fajardo cuyo es el Castillo de Benidorme a la copia quel secretario delgado (sic) le dio de la relacion hecha a su Magestad por Vespasiano Gonzaga sobre dicho castillo.*

Acerca de lo que se dize en dicha Relacion quel castillo de Benidorme se puede hazer inexpugnable haziendole ysla se responde ques verdad quel assiento de dicho castillo esta de manera que de las quatro partes por las tres esta rodeado de la mar y assi facilmente puede ser hecho ysla de modo que quede inexpugnable porque esta fundado sobre penya metida en la mar y que a la parte de dicha mar ay altura de mas de cien palmos de penya bina que no se puede subir por ella y por la parte de la tierra tiene un fosso que para entrar al dicho castillo a de ser por una puente levadiza; tiene la campanya rasa todo penya y sin tierra mas de quatrocientos passos a torno sin padraastro alguno y es la calidad de la peña de manera que no se puede minar por ser tan fuerte como es. Tiene un algibe dentro y ay espacio para otros y dentro del dicho castillo esta el meson de que se escribe en dicha relacion y demas desto ay la casa del señor y otras casas de pescadores do binen con sus mujeres y hijos, demas de las casas de dos escuderos que cada mañana con sus cavallos salen a descubrir la costa y tambien de tres soldados ordinarios que hazen la guardia del dicho castillo y se pueden hazer dentro del cinquenta casas.

A lo que se dize que seria bien se reparasse dicho castillo para poder resistir a un assalto de galeotas dandose orden que se pueble primero para escusar presidio. A esto se dize que conviene mucho al servicio de su Magestad y al beneficio del Reyno se haga lo que muy bien advierte dicho Vespasiano Gonzaga en que se repare de modo que pueda resistir a un assalto de galeotas y la razon es porque a daquela parte cae el mayor numero de la poblacion de moriscos del Reyno y que de suyo es mas aparejada para poderse hazer embarcaciones como infinitas vezes a contecido por quanto esta dicho castillo entre las villas de Calpe y Villajoyosa que ay como cinco leguas de tierra desierta de christianos y lena (sic) de calas y entre estas las mas señaladas son las de las Peñas del Albir y en esto principalmente que de invierno y verano ay galeotas de cossarios sin poder ser descubiertos de la tierra donde ay reparo paral levante y assimismo le ay paral poniente en el otro cabo de la bahia de dicho castillo y assi recogiendo galeotas por el tiempo en qualquier parte de dicha bahia pueden ser molestadas des del dicho castillo por no distar dicho castillo de qualquier de las puntas mas de una milla. Demas de que quatro millas a la mar en dereçera del castillo a la parte de mediodia esta una ysla que se llama la ysla de Benidorme a las espaldas de la qual ay otras calas que por ninguna via pueden ser descubiertas las galeotas ni molestadas de donde se vee quan necessario es el hazer el dicho reparo por quanto estando dicha plaça assegurada se impiden la comunicaci3n de los moros de la tierra con los de la mar y la facilidad de las embarcaciones y se sana la navegacion de los christianos por la guarida y reparo que en dicho castillo tienen de donde muchas vezes an sido deffendidos y assimismo se asegura el camino real de la tierra que por alli passa para todos los lugares de la costa y se asegura tambien la pesquera de todas aquellas cinco leguas que es de mucha utilidad paraquel Reyno y por contra no se vee quan notable danyo seria para dicho reyno que se ordenasse de derruir dicho lugar o castillo por los grandissimos inconvenientes que se han senyalado y que en effecto seria tener alli una puerta de Argel ques el questa mas proximo y en fin seria una Berberia; de mas de que se haria notabbe agravio al dicho senyor de Benidorme.

Acerca de lo que se dize que se tomen expedientes con dicho Don Luis Fajardo para resolver si se debe derruir mas el dicho lugar o conservar la casa sola del senyor o abraçando el castillo todo y repararle

mejor. A esto se responde que quanto al derruir mas dicho lugar por lo que dicho es se entiende que no solo no conviene derruirlo pero aun es necessario que se procure el augmento del.

A lo demas de la conservacion de la casa sola o reparo de todo el castillo se dize que de razon se deve conservar todo el castillo haziendole la mejor y mas competente fortificacion que a tal lugar se requiere y de manera que pueda esperar qualquier offensa porque demas de que se ensanchara la plaça para poder recoger mas poblacion para seguridad de dicho castillo no tiene de costar mas lo uno que lo otro ni avra menester mas jente para le poder guardar como se puede ver por la mesma planta y designo.

Para la fortificacion y reparo de dicho castillo advierte dicho Don Luis Fajardo que no sera menester que su Magestad ponga nada de su patrimonio sino que escriba y mande a dicho Vespasiano de Gonzaga lugarteniente y capitan General del aquel Reyno que atento ques esta la plaça que de presente tiene mas urgente necesidad que ninguna otra de dicha costa que del dinero que los estamentos o braços de dicho reyno offrecieron a su Magestad para la fortificacion de la costa luego se ponga la mano a la fortificacion y reparo de dicho castillo conforme al orden de lo que esta dicho.

Al segle XVII, tenim diverses referències al castell de Benidorm. Una n'és la d'Escolano que diu que té un castell molt ben preparat per a defensar-se d'atacs marítims i terrestres a causa del seu emplaçament dins un promontori que s'endinsa en la mar. De tota manera, li atribueix una guarnició molt reduïda: dos hòmens que no disposen de cavalls. Diu aquest autor que de aquella torre corre la costa a la de Benidorme por espacio de otra legua, defendida por dos guardas de apie. Y aunque la poblacion es pequeña, tiene un muy fuerte Castillo, con que haze rostro a los cossarios del mar; y no menos a los combates de tierra, por el sitio en que le puso la naturaleza, tan adentro del mar, que viene a quedar como aislado. Anys més tard, en la presa de possessió de Beatriu Fajardo com senyora de Benidorm (7-4-1654) se cita Josep Linares alcaid per sa magestat del castell de dita vila, la qual cosa ens indica que el regne continuava encarregant-se de la defensa del castell per la seua importància estratègica i per l'escassetat

de pobladors (al document se citen només 10 veïns, uns 45 habitants). Poc després, en la presa de possessió de Roderic Baltasar de Pugmarín i Fajardo (15-6-1687), posterior a la repoblació de la ciutat, el castell apareix dirigit per un representant del senyor, Jaume Orts (probablement siga Orts), que té el títol de *tinient del batle*, la qual cosa indica que ara és el senyor qui s'encarrega de la defensa del lloc perquè ja té prou vassalls. El batle era una autoritat nomenada pel senyor (vegeu **senyoria HIST.**) Jaume Orts lliurà les claus del castell al procurador del senyor el qual obrí i tancà les portes en senyal de domini recorregué les muralles i inspeccionà els canons: *y pasegia les muralles de dit castell, y plataforma de artilleria, y una pesa de ferro que estava en dita plataforma cavalgada, y dos peses de ferro per cavalgar en lo carrer publich, y mana es posara en forma de desparar, ó clavar la pesa que estava cavalgada, y feu altres actes dominicals posesoris que semblants senyors de castells solen y acostumen fer.*

En 1666 Beatriu Fajardo de Mendoza repobla Benidorm i li atorga la categoria de vila mitjançant la Carta de Poblament de 1666. Entre els motius que s'indiquen a l'esmentada Carta figura la defensa de la població: *por quanto la presente villa de Benidorm esta derruida y para su custodia necesita de pobladores, la muy noble Señora determina, que haya en ella cierto y determinado numero de pobladores con obligacion de residir.* Per aquesta causa la mateixa Carta disposa que un mínim de 40 famílies haurien de residir dins del recinte emmurallat: *la dicha muy noble señora determina y señala por numero cierto de pobladores, y con obligación de residir en la presente villa, cuarenta casas que son los solares señalados, dentro de la fortaleza, porque asi conviene para el buen gobierno, conserbacion y custodia de dicha villa.*

La repoblació de Benidorm havia suposat millorar les muralles i el castell. Beatriu Fajardo de Mendoza demanava dos anys més tard permís per a carregar amb un censal les seues senyories de Polop i Benidorm. Per a justificar la petició, el 17 de febrer de 1668 exposava, entre altres necessitats, la d'atendre la reparació de les muralles de Benidorm: *I així mateix part de la muralla de dit lloch de Benidorm esta derruhida i ubert aquell. I estant com esta en la marina i sent fortaleza es presis lo renovarse i repararse dites muralles i fer de nou lo*

que de tot punt esta derruhit. Més tard s'explica com s'han gastat les 4.000 lliures del censal. Pel que fa a la part corresponent a les defenses de Benidorm es diu: *per a fer dos ponts que servixquen de defensa de la fortaleza de Benidorm i adobar los que estan derruits sobre els fossos i així mateix per a adobar la muralla de Benidorm i repararse aquella porque estava tan derruida que lo loch i fortaleza estava uberta i al present se ha gastat i se han fet les obres següents, ço es dos ponts de fusta en la primera i segona retirada de la fortaleza de Benidorm en que se ha gastat guitanta liures, i se ha adobat la muralla de dita fortaleza i circuit de calicanto en que se han gastat cinch centes lliures.* La primera retirada i la segona retirada fan referència a dues muralles, una interior i altra exterior. Cal advertir que, a diferència del document de 1525, on tan sols s'esmenta una porta i un pont de fusta llevadís, en 1668 parlen de dues portes i dos ponts de fusta; tanmateix es diferencia entre la muralla de Benidorm i la muralla del castell, l'antiga fortalesa.

El 1673, el capità general de València, Vespasià Manrique Gonçaga, comte de Paredes, manà publicar un reglament sobre la defensa del litoral. Es tracta d'un document molt interessant per conèixer com estava organitzat el sistema de defensa, tot especificant les funcions dels seus membres, tant oficials com soldats, i les obligacions de les localitats costaneres. Es pot constatar un increment dels seus efectius a la nostra localitat. Sobre el castell de Benidorm es diu: *Castell de Benidorm, te dos atalladors ab obligació de fer cada dia sos atalls, el que haurà de anar a la part de llevant anirà per la playa fins aplegar a la punta del Pinet, en la qual el Soldat, ò atalaya de la cova de Moncaxer li donarà el segur, y ab ell passarà avant fins encontrarse ab lo atallador de Altea en lo puesto, que es diu lo Cap del atall, de ahon pendrà los dos atalladors lo segur del soldat, ò Atalaya, que serà de guarda en lo alt de les Penyes del Albir, que es diu Guarda de enmig, y el donarà alçant vna pica ab vn feix de atocha, y feta esta diligència sen tornarà al Castell. Y si los Atalladors de Benidorm, y Altea no trobassen les Guardes de les Penyes del Albir, ni les del Pinet respectivament, sen tornaràn cada hu a son Castell a donar avis de que no hà trobat dites Guardes, y apres tornaràn a eixir fins encontrarse, y averiguar quina seguritat hi ha en la costa.*

El Atallador, que exirà devès ponent tindrà obligació

de anar per la plaja a descobrir lo Murtal, el Toçal de la Cala, y el rincò, y apres entrar en la Cala a pendre el segur del soldat de la torre del Aguilò, que estarà sobre el Chaonell esperant, y pres dit segur passarà a parlar al Atallador de Vilajoyosa, y sen tornarà a son Castell.

A l'estiu i en cas de necessitat, es disposa que *es doble la guarda*, és a dir que s'envien reforços d'altres localitats. Per a Benidorm es diu que: *dels deu Soldats, que te obligacio Polop de enviar, ne enviarà set, per quant los tres se ordena acudixquen a la Torre de les Escaletes.*

El segle XVIII comença amb la Guerra de Successió, que per al Regne de València va implicar la pèrdua dels Furs per obra del conegut *Decret de Nova Planta* de 29 de juny de 1707, publicat pocs dies després d'haver conquistat la ciutat de València. A les terres del sud valencià, la revolta continuà fins a setembre de 1709, quan es conquistà Alacant. Però a l'exterior del Regne de València continuava la guerra i Catalunya i les illes Balears continuaven en mans austriacistes; fins a l'11 de setembre de 1714 no capitulà Barcelona. Per això es prengueren precaucions per a defensar el litoral. Pere Corbí, coronel governador i corregidor de la ciutat de Xixona va inspeccionar la zona de defensa de la circumscripció de la Vila Joiosa, que incloïa el litoral des de l'esmentada vila fins Altea inclusivament. En aquest lloc la persona encarregada de coordinar la defensa, el requeridor, hauria de ser *buen vasallo de el Rey para que se evite el comercio com los rebeldes de las Yslas y que no se puedan introducir en el Reyno desembarcando en las calas, lo que pueden executar con facilidad si no ay gran cuydado*. A més, va establir les despeses que les poblacions de la Marina haurien d'aportar per finançar la defensa. Sobre el castell de Benidorm es diu que s'haurà de pagar a l'alcaid i a dos soldats, perquè els altres dos no cobrarien res, ja que els posaria la població de Benidorm a canvi de lliurar-la d'un impost de 20 rals al mes que pagava anteriorment. Tots els veïns haurien d'alternar-se en la defensa del castell: *En Benidorm el Alcayde se podra mantener con el sueldo solo, que tiene de Gobernador, un artillero, y un soldado con tres libras de salario cada uno al mes, y los otros dos que tienen mas de obligacion librando el lugar de los veinte reales que pagavan al mes para ayuda a la custodia de la costa deveran entre todos los vesinos alternative y por escala aser la guardia de*

noche y dia y del mismo modo por semanas; de los treinta reales que pertenesen al soldado cobrar uno el sueldo

Por el sueldo del requeridor al mes 41 Rs 26 ds

Por el soldado y artillero de Benidorm 60 Rs

Por dos soldados y un artillero de las Escaletas 90 Rs

Por dos guardias a la del seguro de las Peñas de Lalbir 60 Rs.

A l'esmentat document s'indiquen també els noms de les persones que hi havia al castell el 2 de juliol de 1709 i una relació de l'armament. Resulta sorprenent que una part de les bales de canó no aprofitaren per ser de diferent calibre que les peces que les haurien de disparar; a més, hi havia nou mosquets espatllats: *Castillo de Benidorme. Un alcayde, tres soldados y un artillero. Alcayde Ygnasio Rosel, Luis Iborra, Jayme Suc, Ambrosio Llorca, Domingo Ribes. Tiene dos cañones de hierro, de a nueve libras y de a siete, dosientas balas sien de ellas no sirben por ser de a dies y ocho libras, es menester trocarlas con otras; quatro cajones de poluora de a quintar cada uno. Se da a dos de esttos quatro soldados segun el repartimiento que hiso el Sr. Dn. Pedro Ronquillo que es un real a cada uno que ymportan seis libras al mes, los demas sirben sin paga. Ay del Rey nueve mosquetes, estos paran en poder del requeridor Felipe Tous para conponer porque estan descompuestos.*

Segons Pere Corbí, *els rebels de les Illes*, o siga els partidaris de l'arxiduc Carles de les Balears, podien desembarcar amb facilitat i tenien bones relacions amb les localitats de la Marina. Això es va fer evident en un incident esdevingut el 21 d'abril de 1713. Tot aprofitant l'obscuritat de la nit, un grup d'austriacistes, denominats *migueletes de mar*, desembarcà en un punt de la costa sense ser detectat pels vigilants d'Altea, Benidorm i la Vila Joiosa i *a poco mas de las primeras oraciones se acercaron á la dicha población de Polop*. Una vegada dins la població, *como a las nueve de la noche siendo esta oscura y tenebrosa*, els austriacistes no molestaren la gent del poble però feren presoners Tomàs Sanç,

procurador de les senyories, el rector Maties Mayor i l'alcalde ordinari Apol·linar Horts, tots ells partidaris dels Borbó, i demanaren un rescot (vegeu **Sanç, Tomàs HIST.**)

A finals del segle XVII i principis del XVIII, hi ha un ús pacífic del castell per part de la corporació municipal perquè era propietat dels senyors: s'utilitzava com a sala de reunions del consell municipal. La situació canvià a partir de 1732 quan el municipi adquirí per 39 lliures la casa de Gaspar Barber per a celebrar les seues reunions.

Al segle XVIII, hi ha dos fets que afectaren el castell: per una banda una important disminució, però no desaparició, de l'activitat dels corsaris nord-africans; per una altra, l'increment de la defensa marítima activa amb la creació d'una eficient marina de guerra dotada d'una artilleria més efectiva. Per aquestes raons, les defenses passives, com les torres de guaita i el castell, no eren tan necessàries com en segles anteriors. Però que el castell de Benidorm no fóra tan important no vol dir que estiguera obsolet. El seu manteniment continuava sent una necessitat però es descuidava. El 1782, el castell tenia tres canons de calibre mitjà i continuava necessitant reparacions. En 1797, es va produir el despreniment d'una part dels murs del castell, que va ser necessari reparar.

Un problema sense resoldre és la construcció de l'església nova (vegeu **església de Sant Jaume i Santa Anna HIST.**) i amb això, la variació dels llinars de la fortificació. Si entre el 1761 i el 1780 comença la fàbrica de l'església, quan es construeix l'arc que uneix les places de Castelar i Sant Jaume? Aquest arc no té cap sentit si no és lligat a una muralla. Així resulta d'estructures similars que tenim a la comarca a Polop, Altea, etc. La solució a aquest enigma la trobem, potser, en una carta, prou exacta topogràficament, de 1782. En ella sobre la punta de Canfali no hi ha cap edificació, tret de les restes de l'antic castell. A més a més, es veu que l'àrea està separada de la part inferior per una muralla que travessa seguint la línia de la plaça de Sant Jaume. És a dir, que tenim testimoni documental de la separació física del recinte militar de la resta de la població. Res ens indica quina era la situació de la porta d'entrada, tot i que algun detall suggereix que ja es feia des de la plaça de Sant Jaume. La conclusió és que el vell arc de comunicació entre les places de

Sant Jaume i Castelar era de les darreries del segle XVIII.

El millor relat sobre la situació del castell a principis del segle XIX, durant la seua ocupació per les tropes napoleòniques, és el de Pere Maria Orts i Berdín. Aquest autor no diferencia amb massa claredat entre castell i ciutat emmurallada, però fa referència al fuerte, probablement el castell, i a una de les torres de la muralla, *el rollo de Piera*, situada prop de l'església. D'acord amb la seua narració, *el general Harispe, que desde Alcoy envió el regimiento de línea número ciento diez y siete, y en 1812 el comandante D. Eugenio Bufet se posesionó de ella, y no satisfecho de esta ocupación, reconstruyó y fortificó los muros del castillo, colocó baterías rasantes en la playa de poniente, y los ingenieros levantaron un plano de las obras necesarias para hacerla inespugnable, en cuyo plano se proponía cortar el pueblo por la calle de la Alameda, al objeto de que las aguas del mar pasasen de un lado á otro y establecer profundos fosos, ratrillos, puentes levadizos y todo lo necesario para una buena defensa.*

Sin más méritos que su situación estratégica, se le concedió el título de "Ciudad del Emperador" y de no ocurrir tan pronto el desatre de Moscou, hubiesen llevado á cabo el sistema de fortificaciones proyectadas convirtiendo en un campamento la modesta villa: por fortuna una mañana inesperada, sorprendió á los pacíficos habitantes la precipitada fuga de las tropas Más tarde nuestros aliados los ingleses, faltando a los tratados establecidos, bombardearon el fuerte y rollo, ó torre de Piera, llamada así por haver servido de cárcel á un individuo de ese apellido, lo minaron y volaron arrojando al mar sus cañones, con la circunstancia que al saltar dicha torre que se hallaba situada en el extremo de la plaza conocida por Glorieta, vinieron al suelo las puertas de la iglesia actual y tres piedras de su portada.

Hem pogut comprovar que a l'últim moment de la seua vida útil, durant l'ocupació dels francesos, es ressuscità el vell projecte de Vespasià Gonçaga de fer de Benidorm una illa, però tampoc en aquest moment es va dur a terme.

Durant els segles XVIII i XIX Benidorm experimenta un creixement demogràfic espectacular, sobrepasant molt prompte els 40 veïns (180 habitants) que

s'estipulà en 1666. A finals del segle XVIII hi havia més de 2.700 habitants que evidentment no caven dins l'antic recinte. Amb aquest creixement de la població, les muralles que envoltaven la vila constituïen un entrebanc per l'expansió urbana per la qual cosa es va procedir a l'enderrocament d'allò que en quedava. No sabem amb certesa quan es va fer l'enderrocament. Hem comprovat que segons el plànol de 1872, les muralles exteriors ja no existien aquest any. En 1814, els anglesos havien destruït una part del castell pròpiament dit o *fort*, com l'anomena Orts i Berdín i una torre cilíndrica, però no es diu res de les muralles de la vila. Aquestes van ser enderrocades pels habitants de Benidorm, en un moment encara per determinar, a causa del creixement demogràfic, com va passar en moltíssimes altres localitats. Aquesta és la vertadera causa de la seua destrucció. L'explicació que en dóna J. Mateu Box és totalment insostenible: per fer els fossats els francesos es trobaren l'antic cementeri i abocaren a la mar, entre rialles, les despulles dels difunts; els habitants de Benidorm, en recordar tanta brutalitat, desmantellaren les muralles.

Al diccionari de Miñano, en 1828, es diu de Benidorm: *Es inaccesible por todos los frentes que se presentan al mar y por el de tierra se hallaba antiguamente cerrada con una cortina y dos robustos torreones que la flanqueaban, pero en el día no existen.*

El diccionari de Madoz de 1845 diferencia perfectament entre el castell i les muralles de la vila. Aquestes ja no existien, però encara subsistia una part del castell: *Visto por el mar y desde el islote que tiene fronterizo, presenta una perspectiva agradable, avistándose en primer término el castillo medio arruinado, de que dejamos hecho mención, por encima del cual se levanta la cúpula de la iglesia. Por toda esta parte que lame el mar, es inaccesible, y aunque los demás extremos de la población están hoy en día abiertos sin muralla alguna que lo defienda, tenían sin embargo antiguamente una cortina y dos robustos torreones que constituían un punto bastante fuerte.*

Mateu Box fa una descripció de la morfologia del recinte emmurallat de Benidorm en els últims moments. Segueix molt fidelment la descripció de Pere Mª Orts i Berdín i com ell identifica castell amb tot el

recinte emmurallat: *El castillo, emplazado en el promontorio que hemos descrito, tenía una puerta situada al lado derecho (mirado desde tierra) y todo él estaba defendido por fuerte muralla y un torreón artillado al extremo izquierdo. Detrás de la muralla existían dos plazas, una de las cuales contenía en su interior un polvorín. Alrededor de ellas se agrupaba el vecindario en forma de dos semicírculos. En la parte superior de esas plazas existía, hacia Poniente, una pequeña iglesia y más arriba se encontraba la gran plaza de armas cuyo recinto formaba un aljibe artillado con cañones. Hoy no resta más que el nombre y un cañón, que tal vez por olvido se dejó a la entrada de lo que fue plaza de armas.* Aquesta descripció presenta alguns problemes. Ja hem dit que en 1782 no s'assenyala cap edificació entre la plaça de Sant Jaume i la punta del Canfali, tret de l'element ressenyat. Per tant, la presència d'aquestes dues places i de les edificacions esmentades vol dir que l'espai descrit per Mateu Box i Orts Berdín és el resultat d'una ocupació fàctica de l'espai militar anterior, feta amb posterioritat a la voladura de les fortificacions o si més no, al final del segle XVIII. Del primitiu aljub, el que queda actualment és el pou que decora la plaça del Castell. La remodelació que es va fer l'any 1928 de tota aquesta zona, amb la balustrada que hui és el seu element característic, ha esborrat tota l'estructura del castell, del qual només subsisteix la plaça que porta el seu nom.

Plaça del Castell/ PAO (2010)

Diccionari de Benidorm